

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Emil Holub a Jan Eskymo Welzl v próze Edvarda Valenty

Bakalářská práce

Autor: Martin Chládek
Studijní program: B0114A090005 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor: Český jazyk se zaměřením na vzdělávání
Historie se zaměřením na vzdělávání
Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D
Oponent práce: Mgr. Tomáš Rell

Zadání bakalářské práce

Autor: Martin Chládek

Studium: P20P0294

Studijní program: B0114A090005 Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Emil Holub a Jan Eskymo Welzl v próze Edvarda Valenty**

Název bakalářské práce AJ: Emil Holub and Jan Eskymo Welzl in Edvard Valenta's prose

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce pojednává o dílech Edvarda Valenty, ve kterých se vyskytují čeští cestovatelé Emil Holub a Jan Eskymo Welzl. Práce podává biografii obou cestovatelů a analyzuje genezi děl s welzlovskou tematikou, s jejichž původcem byl Edvard Valenta v přímém kontaktu. Tématem bakalářské práce je zpracování obrazu zmíněných cestovatelů v dílech Edvarda Valenty Druhé housle a Třicet let na zlatém severu. Bakalářská práce definuje žánr cestopis, zabývá se jeho prvky a aplikuje rysy cestopisu na zmíněná díla.

BOROVÍČKA, Michael. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2010.

Edvard Valenta: Sborník příspěvků z konference. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1996.

HRABAL, Jiří (ed.). *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015.

MORÁVKOVÁ, Svatava (edd.), NOVÁKOVÁ, Anna (edd.). *Čtení o neobyčejných cestách Jana Eskymo Welzla*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004.

STROHSOVÁ, Eva. *Edvard Valenta*. In: MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/II U-Ž. Dodatky A-Ř*. Praha: Academia, 2008, s. 1198–1200.

ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub: cestovatel, etnograf, sběratel*. Praha: Vyšehrad, 2013.

Zadávací pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

Oponent: Mgr. Tomáš Rell

Datum zadání závěrečné práce: 29.11.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou závěrečnou práci *Emil Holub a Jan Eskymo Welzl v próze Edvarda Valenty* vypracoval pod vedením vedoucí závěrečné práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 5. 12. 2023

Poděkování

Děkuji vedoucí bakalářské práce PhDr. Nelle Mlsové, Ph.D. za vedení práce, vstřícnost i cenné podněty při zpracovávání tématu.

Anotace

CHLÁDEK, Martin. *Emil Holub a Jan Eskymo Welzl v próze Edvarda Valenty*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023. 32 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce pojednává o dílech Edvarda Valenty, ve kterých se vyskytují čeští cestovatelé Emil Holub a Jan Eskymo Welzl. Práce podává biografii obou cestovatelů a analyzuje genezi děl s welzlovskou tematikou, s jejichž původcem byl Edvard Valenta v přímém kontaktu. Tématem bakalářské práce je zpracování obrazu zmíněných cestovatelů v dílech Edvarda Valenty *Druhé housle* a *Třicet let na zlatém severu*. Bakalářská práce definuje žánr cestopis, zabývá se jeho prvky a aplikuje rysy cestopisu na zmíněná díla.

Klíčová slova: cestopis, cestovatel, Edvard Valenta

Annotation

CHLÁDEK, Martin. *Emil Holub and Jan Eskymo Welzl in Edvard Valenta's prose*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2023. 32 pp. Bachelor Degree Thesis.

The bachelor's thesis analyzes the works of Edvard Valenta, in which the Czech travelers Emil Holub and Jan Eskymo Welzl appear. The thesis presents the biography of both travelers and analyzes the genesis of works with a Welzian theme, the author of which was in direct contact with Edvard Valenta. The topic of the bachelor's thesis is the processing of the image of the mentioned travelers in the works of Edvard Valenta *Druhé housle* and *Třicet let na zlaté severu*. The bachelor's thesis defines the travelogue genre, deals with its elements and applies the features of the travelogue to the aforementioned works.

Keywords: travelogue, explorer, Edvard Valenta

Prohlášení

Prohlašuji, že bakalářská/diplomová/disertační závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum:

Podpis studenta:

Obsah

Úvod.....	9
1 Edvard Valenta.....	10
2 Definice cestopisu a problematika žánru	11
3 Jan Eskymo Welzl.....	13
3.1 Život.....	13
3.1.1 Spolupráce s Lidovými novinami	14
3.1.2 Spory o autenticitu	16
3.2 Welzlova osobnost v díle <i>Třicet let na zlatém severu</i>	17
4 Emil Holub.....	22
4.1 Život.....	22
4.2 Dílo Druhé housle.....	23
4.2.1 Holubova osobnost v díle <i>Druhé housle</i>	25
Závěr.....	29
Seznam použité literatury	31

Úvod

Tématem bakalářské práce je představení obrazu cestovatelů Emila Holuba a Jana Eskymo Welzla ve vybraných prózách Edvarda Valenty. Domníváme se, že cestování a poznávání cizích krajů sehrává v životech mnoha lidí velkou roli. Z tohoto důvodu nám přijde příhodné porovnat obraz osobností dvou významných cestovatelů, kteří jsou svým způsobem života diametrálně odlišní, v próze jediného, navíc pozapomenutého autora. K uvedenému cíli nás přivedla i skutečnost, že osobnost Emila Holuba, rodáka z nedalekých Holic, je v literárním kontextu opomíjena, což podle nás nekoresponduje s představou pravděpodobně nejslavnějšího českého cestovatele.

Ačkoliv zaznamenáváme v posledních letech mírně zvyšující se zájem o dílo a život Edvarda Valenty nejen ve vztahu k jeho nejvýznamnějšímu dílu *Jdi za zeleným světlem*,¹ rádi bychom i my přispěli k bližšímu poznání jeho děl, a to zaměřením na méně známý román *Druhé housle* a na prózu *Třicet let na zlatém severu*, která vznikla ve spoluautorství s Janem Eskymo Welzlem a Bedřichem Golombkem.

Vzhledem ke skutečnosti, že Valenta byl jedním z autorů knih s welzlovskou tematikou, považujeme za vhodné seznámit čtenáře s genezí děl s welzlovskou tematikou. Jsme si vědomi, že na cestopisu *Třicet let na zlatém severu* spolupracovali tři autoři (Golombek, Valenta a Welzl) a jejich autorství nelze přesvědčivě rozšifrovat a proto se název bakalářské práce může zdát zavádějící. Nicméně i přesto považujeme výběr uvedeného cestopisu za správný z důvodu největší rozšířenosti mezi knihami s welzlovskou tematikou (během necelých devadesáti let cestopis vyšel osmkrát).

O původci děl s welzlovskou tematikou, Janu Eskymo Welzlovi, existují především populárně naučné studie či kapitoly v příručkách o významných českých cestovatelích, odborná monografie o Welzlovi chybí. Za pokus o ucelené zpracování jeho osudů lze označit dílo Svatavy Morávkové a Anny Novákové *Čtení o neobyčejných cestách Jana Eskymo Welzla*.

O Holubově životě existuje velké množství odborné, populárně naučné i beletristické literatury. Za nejvýznamnější lze označit odbornou monografii Martina Šámala *Emil Holub*. Bakalářská práce také čerpá z disertační práce Dariny Lukášové, která se Valentovi a dílu *Druhé housle* podrobně věnuje.

¹ Lze uvést např. LUKÁŠOVÁ, Darina. Edvard „Edák“ Valenta měl být továrníkem. In: HOŠŤÁLEK, Antonín (eds.), ŠVÁBOVÁ, Blanka (eds.). *Novinářem v Brně*. Brno: Moravskoslezský kruh, 2011, s. 39–47. ISBN 978-80-254-9623-7; KUNSTMÜLLEROVÁ, Lucie. *Detektivní prvky v prózách Edvarda Valenty*. Plzeň, 2022. 43 s. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta pedagogická. Vedoucí práce Lukáš Houdek.

1 Edvard Valenta

Edvard Valenta se narodil 22. ledna 1901 do rodiny zubního lékaře, ve které vyrůstal se svými dvěma sourozenci. Již v útlém dětství osiřel a děti se ujali příbuzní Kovařikovi. Navzdory tomu, že byl Edvard a jeho dvě starší sestry materiálně zabezpečeni, jejich citový a duševní stav podléhal velkému tlaku a strádání. Jedna ze sester dokonce v sedmnácti letech spáchala sebevraždu.

Literatuře se Valenta věnoval již na střední škole. Tuto skutečnost dokládá básnický debut z roku 1917 ve Sborníku českého studentstva na Moravě a ve Slezsku, ve kterém debutoval i jeho kamarád z rodného Prostějova Jiří Wolker. Edvard Valenta básně publikoval pouze sporadicky (sbírky *Zrána*, *Několik let*, nebo *Návrat*). Společným tématem zejména pozdějších Valentových sbírek jsou jeho zážitky z dětství bez rodičů a touha po jejich lásce.²

Během studia na brněnské technice se naučil těsnopis, který později využil v novinářském řemesle. Studium nedokončil a v roce 1920 nastoupil do brněnské redakce Lidových novin a na konci dvacátých let krátce působil i v redakci pražské. V brněnské redakci se seznámil s Bedřichem Golombkem, se kterým se od roku 1929 podílel na zachycení osudů českého polárníka Jana Eskymo Welzla.

Valenta získal prostřednictvím Lidových novin zaměstnání u Jana Bati jako redaktor zlínského lokálního i továrního zpravodajství. Valenta také ve třicátých letech obdržel od Bati cestovní stipendium do USA. Důvodem pro získání stipendia byla dle Jiřího Hájka Valentova žurnalistická pohotovost, jazykové schopnosti, těsnopis, fotografování a kreslířský talent.³ S cestou do Spojených států jsou spojeny počátky Valentovy cestopisné tvorby, příkladem je cestopis *Lidé, které jsem potkal cestou* z roku 1938. V Lidových novinách působil až do roku 1940, kdy s ním německá správa novin neobnovila pracovní smlouvu.

V roce 1943 publikoval román *Druhé housle*, který je inspirován druhou africkou výpravou cestovatele dr. Emila Holuba. Po válce působil Valenta v Lidových novinách a v týdeníku Dnešek, který se kriticky vyjadřoval k domácí politice. Valentova pozice odpovědného redaktora týdeníku měla za následek, že po roce 1948 nemohl svobodně publikovat a po půlročním pobytu ve vězení publikoval drobné práce pod pseudonymy. Ve vězení se mu rovněž zhoršila Menièrova choroba, která měla vliv na jeho pozdější hluchotu.

² HÁJEK, Jiří. Život a dílo Edvarda Valenty. In: *Edvard Valenta: Sborník příspěvků z konference*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1996, s. 5.

³ Srov. *Tamtéž*, s. 6.

Zlomem v jeho tvorbě se stal v roce 1956 jeho rozsáhlý psychologický a společenský román *Jdi za zeleným světlem*. V následujících letech publikoval například novelu *Trám*, detektivku *Dlouhán v okně* nebo životopisné vzpomínky *Život samé psaní*.

Po roce 1970 Valenta znovu nemohl publikovat. Jeho novela *Žil jsem s miliardářem* vyšla v samizdatu. Román *Žít ještě jednou* vyšel až po jeho smrti – nejprve samizdatově a později i v exilu.⁴ Edvard Valenta zemřel 21. srpna 1978.

2 Definice cestopisu a problematika žánru

Cestopis je žánr, který je na ose beletrie–nebeletrie problematicky zařaditelný, má tendenci směřovat jednak k naučnému či publicistickému pólu a jednak k beletrizacním postupům a funkcím. Cestopisy s výraznou poznávací funkcí se nacházejí na ose mezi literaturou faktu – kam by byly zařazeny například cestopisy Emila Holuba – a reportáží, a jsou proto odsouvány mimo čistou beletrii.

Dominantní funkce cestopisu bývají především poznávací, v případě fantastických cestopisů fikčně poznávací (v tomto případě je žánr označován za čistou beletrii). V cestopisu, ve kterém cesta odpovídá vývoji osobnosti, je charakteristická funkce metonymická. Jednotlivé funkce se dle Pavla Šidáka ve většině případů prolínají.⁵

Jedním z dalších důvodů, proč je cestopis považován za žánr na pomezí beletrie, je jeho podstatná referenční funkce a nefikčnost. Hranice mezi texty referenčními a fikčními však není pevně stanovena, a proto je důležitá čtenářova recepce, tj. zdali určitý text považuje za cestopis samotný adresát textu.

S referenční funkcí se váže i nutnost uplatnění popisu, jakožto dominantního slohového postupu při charakterizování míst, předmětů nebo lidí a naopak omezení narativních elementů na minimum. V cestopise zaujímají důležité místo zejména toponyma, bez kterých by nebylo možné cestopis vytvořit.

S faktem, že je text tvořený z popisů a je proto neohraničitelný a nestrukturovatelný, se některé z cestopisů vyrovnávají tím, že je cestopis rozčleněn do kratších úseků vymezených tematicky, například určitou lokalitou, nebo narativní příhodou. V tomto rozčleňování se dle Vandy Miňovské-Picketové projevuje vliv publicistického žánru na

⁴ STROHSOVÁ, Eva. Edvard Valenta. In: MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/II U–Ž. Dodatky A–Ř*. Praha: Academia, 2008, s. 1199.

⁵ ŠIDÁK, Pavel. Literatura cestopisu zbavená. In: HRABAL, Jiří (ed.). *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 30–31.

cestopis.⁶ Jednotlivé úseky byly často dokonce určeny k samostatnému uveřejnění (jako v případě Těsnohlídkovy knihy *Eskymo Welzl*).

Cílem cestopisu bývá obvykle přiblížit cizí a neznámé se všemi odlišnostmi, které však autor zároveň interpretuje a zbavuje tak nesrozumitelnosti, která je charakteristická všemu cizímu. Současně se dle Jiřího Hrabala v cestopise „*vždy projevuje napětí mezi dokumentární věrností a subjektivním zážitkem, mezi funkcí estetickou a praktickou*“.⁷

Jelikož je cestovatel současně překladatelem, stává se jeho úkolem přeložit neznámé skutečnosti do skutečností známých a výsledkem se může stát tzv. fantastická zoologie.⁸

Cestovatel je subjektem; je zároveň aktérem, který něco činí (v případě cestopisu nám zprostředkovává skutečnosti), ale zároveň něčemu podléhá, je determinován. V teorii se objevují tendence tvrdit, že být subjektem znamená podléhat různým režimům (psychoanalytickému, lingvistickému aj.).⁹ Z pozorujícího se tak stává pozorovaný a adresát textu proto může posuzovat autorovy estetická kritéria nebo způsob myšlení například při volbě přirovnání, které autor užil, aby adresátovi popsal danou skutečnost. Přirovnání zároveň často funguje jako elipsa popisu.

Pro cestopis je také charakteristický tzv. dvojí čas, v rámci něhož cestovatel současně vytváří iluzi přítomného dění a zároveň tuto iluzi ruší, neboť je od popisovaného vzdálen v čase i prostoru. Vzhledem k faktu, že kniha *Třicet let na zlatém severu* byla poprvé uveřejněna v roce 1930, je zde vztah dvojího času maximálně rozestoupen.

Cestopis může mít rovněž funkci legitimizovat známé či potvrzovat stereotypy, které v obecném povědomí společnosti existují, ale zároveň stereotypy může také zpochybňovat.

Promluvy postav neplní v cestopise funkci dějovou, nýbrž jsou součástí světa, který je třeba popsat. Na jedné straně plní funkci autentifikační, kdy přepis řeči je fokalizován, čímž cestopisu pomáhá při budování jeho věrohodnosti z důvodu, že řeč lze přesně reprodukovat. Na druhé straně však mohou mít promluvy postav efekt opačný, tj. u adresáta (rovněž kvůli rysu dvojího času) vzniknou pochybnosti, zda je řeč reprodukována přesně. Zároveň

⁶ MIŇOVSKÁ-PICKETOVÁ, Vanda. Popis v uměleckém cestopise – český cestopis 19. století. In: *Česká literatura*, 1998, roč. 46, č. 4, s. 374.

⁷ HRABAL, Jiří. Předmluva. In: HRABAL, Jiří (ed.). *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 6.

⁸ Srov. KUBÍČEK, Tomáš. Invarianty cestopisu. In: HRABAL, Jiří (ed.). *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, s. 11

⁹ CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. Praha: Host, 2015, s. 120.

promluvy postav plní funkci ilustrativní, která má zdůraznit atmosféru, nebo povahu dané lokality či národa.¹⁰

3 Jan Eskymo Welzl

3.1 Život

Jan Velcl se narodil 15. srpna 1868 v Zábřehu, své jméno si však vlivem němčiny na tamější obecné škole upravil na Jan Welzl. Michael Borovička udává, že to jedna z nejbizarnějších osobností českého cestovatelství, neboť jeho život lze rekonstruovat z velké části pouze na základě jeho vyprávění s odstupem několika desetiletí.¹¹ Předkládaný životopis je třeba číst s vědomím možné autorovy mystifikace a současně mít na paměti možné obtíže při zachycování jeho vyprávění.

Jan Welzl se vyučil v oboru zámečnický a kovář, stal se tovaryšem a roku 1884 se vydal na vandr, během kterého navštívil Vídeň, Terst a Janov. V Janově se nechal najmout jako topič na lodi. Po moři se plavil až do Ruska, kde se podílel na stavbě transsibiřské magistrály poblíž jezera Bajkal. Odtud se v roce 1893 vydal na cestu k Severnímu ledovému oceánu, nejprve vlakem do Krasnojarsku, odkud poté putoval na severovýchod na voze, který byl tažen koníkem. Dostal se přes Jakutsk do Verchojansku, a poté spolu s vozem se na voru plavil po řece Kolymě až do Nižního Kolimsku, kde si obstaral sobí spřežení, s nímž se přes zamrzlé moře dopravil na ostrov sv. Vavřince a Medvědí ostrovy. Odtud v červenci 1896 velrybářskou lodí odplul na ostrov Nová Sibiř, kde žil vedle Eskymáků a bílých osadníků až do roku 1924.

Během svého pobytu v arktických oblastech se díky své zručnosti stal na Severu respektovanou osobností a prováděl zde zámečnické práce, opravoval nářadí, pastí nebo zbraně. Stal se také – jak o sobě sám tvrdí v knize *Třicet let na zlatém severu* – i nejsevernějším obchodním cestujícím, když nakupoval potřebné zboží v Kanadě či na Aljašce, nebo rozvážel poštu. Byl dokonce zvolen eskymáckým náčelníkem a v této funkci odsuzoval zločince k smrti.

Po pobytu v Evropě se vypravil do Kanady s nadějí, že bude přes Aljašku pokračovat do Arktidy, o což se sice dvakrát pokusil, avšak kvůli platnému vyhoštění z amerického

¹⁰ MIŇOVSKÁ-PICKETOVÁ, Vanda. Popis v uměleckém cestopise – český cestopis 19. století. In: *Česká literatura*, 1998, roč. 46, č. 4, s. 394.

¹¹ BOROVIČKA, Michael. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2010, s. 457–458.

území a rovněž kvůli nedostatku financí, byl nakonec nucen zůstat v kanadském Dawsonu, kde 19. září 1948 zemřel.¹²

3.1.1 Spolupráce s Lidovými novinami

Roku 1924 ztroskotala u pobřeží Spojených států jeho loď *Seven Sisters* a Jan Welzl, který byl bez dokladů, se dostal do konfliktu s americkými úředníky a byl vypovězen z USA přes Hamburk do Československa. V Hamburku se však usadil a obstarával si peníze potřebné k návratu na Novou Sibiř. Z Hamburku navázal přes československý konzulát písemné spojení s redaktorem brněnské redakce Lidových novin Rudolfem Těsnohlídkem, kterému později zasílal dopisy se svými vzpomínkami.

Těsnohlídek se zajímal o objevování arktických oblastí a současně nepřestával mít pocit, že na něj v redakci „zbývají ty nejnevěděnější úkoly“ a proto dle Svatavy Morávkové a Anny Novákové není „žádným překvapením, že podivný, těžko rozluštitelný dopis s hamburským razítkem se ocitl právě na jeho stole.“ Autorky také pochybují o možnosti, že by s Welzlem navázal kontakt jiný novinář.¹³

Těsnohlídek ve své předmluvě ke knize *Eskymo Welzl* uvádí, že Welzlův text musel být nejdříve upraven, časově seřazen a také přeložen do opravdové češtiny. Styk obou autorů byl však pouze písemný, což Těsnohlídka donutilo nejasná místa vypouštět, dotvářet je a vysvětlovat po svém. Zároveň mu tato skutečnost umožnila do Welzlovy literární podoby vložit vlastní představy.

Dle Dagmar Dorovské je v Těsnohlídkově pojetí Welzl značně romantizován, a to například v momentě, když se podle Těsnohlídka nevrátil do své vlasti, aby *nepozbyl těch představ, které si zdaleka o ní učinil*. V jeho adaptaci – na rozdíl od pozdějších adaptací Valentových a Golombkových – rovněž chybí Welzlovo humorné založení a proto jsou i některé komické příhody popisovány vážně.¹⁴

Přepisy Welzlových dopisů byly Těsnohlídkem nejprve otiskovány na pokračování v Lidových novinách a v roce 1928 z nich Těsnohlídek sestavil knihu s názvem *Eskymo Welzl*, kterou doprovodil fotografiemi dokreslující Welzlovo vyprávění. Honorář Welzlovi umožnil odplout z Hamburku zpět na sever, do Kanady, kde se mu nedařilo a ještě týž rok se vrátil zpět do rodného Zábřehu. Znovu se obrátil na Lidové noviny, nicméně Těsnohlídek již

¹² VODA, Pavel. Omyly kolem osobnosti i literárního díla Jana Eskymo Welzla. In: *Česká literatura*, 1990, roč. 38, č. 2, s. 165.

¹³ MORÁVKOVÁ, Svatava (eds.), NOVÁKOVÁ, Anna (eds.). *Čtení o neobyčejných cestách Jana Eskymo Welzla*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 25.

¹⁴ DOROVSKÁ, Dagmar. Literární adaptace paměti Jana Welzla. In: *Edvard Valenta: Sborník příspěvků z konference*. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1996, s. 36.

nežil a spolupráce s Pavlem Eisnerem se nezdařila pravděpodobně kvůli vzájemným neshodám. Nakonec se za ním osobně do Zábřehu vypravili Bedřich Golombek a Edvard Valenta.

Ve třicátých letech ze vzájemné spolupráce Golombka, Valenty a Welzla vzešly čtyři knihy. Dvě z nich, *Třicet let na zlatém severu* a *Po stopách pokladů*, jsou psány spisovnou češtinou. Knihy *Ledové povídky* a *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě* obsahují svérázné Welzlovo vyjadřování, které se skládá z hanáckého nářečí a ze spousty cizích slov původem z němčiny, ruštiny i angličtiny.¹⁵ Současně na rozdíl od prvních třech jmenovaných knížek jsou *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě* psány z pohledu třetí osoby a mimo Welzla se v knize vyskytuje také postava bezejmenného novináře.¹⁶ Valenta se jako samostatný autor na počátku 40. let k welzlovské tematice vrátil napsáním knížky pro děti *Strýček Eskymák*.

V knize *Strýček Eskymák* se nejvíce z knih s welzlovskou tematikou projevuje funkce vychovávat čtenáře. Didaktičnost je dána zaměřením knihy pro mládež. Valenta slovy vypravěče Welzla například čtenáře pobízí, aby si vzali atlas a sledovali jeho cestu. Didaktičnost je patrná i v uvedení stupňů ve Fahrenheitově stupnici a její následný přepočítání na stupně Celsia.

V úvodní kapitole díla je znatelné povzbuzení čtenářů v okamžiku, kdy autor zmiňuje, že píše svou knihu proto, aby čtenáři „poznali, že kdo chce, dovede svůj život vyhrát. Je potřeba jenom dívat se pořádně kolem sebe, pracovat, mít rád zemi, ve které pracujete, a dobře jí rozumět.“¹⁷ Tato myšlenka je následně v celém díle akcentována.¹⁸ V knize je kladen důraz zejména na děj příběhu, a ačkoliv jsou v knize zachyceny i cestopisné prvky známé z díla *Třicet let na zlatém severu*, některé zvyky v knize chybí (například házení vší na milovaného), náboženské pověry Eskymáků o ptactvu atd.

V knize *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě* Golombek s Valentou mimo jiné popsali i povahu spolupráce s Welzlem. Welzl během pracovního dne přibližně 6 hodin vyprávěl své příhody. Poté oba redaktori museli změřit jeho vyprávění správně chronologicky rozmístit.

Welzl se později v Dawsonu vyjadřoval, že tato spolupráce byla nesprávná, neboť vnímal jako křivdu, že knihy místo jemu přinesly nemalý zisk dalším literárním tvůrcům

¹⁵ Vyjadřování zachycené zásluhou Valentova těsnopisu, umožnilo podat autentičtější obraz Welzla.

¹⁶ V moment, kdy služebná nakoukne do pokoje, kde má být pouze redaktor a Welzl, je zmíněno, že spatřila tři osoby – dvě skloněné nad blokem a Welzla, plivajícího kolem sebe kousky doutníku. Srov. VALENTA, Edvard, GOLOMBEK, Bedřich. *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*. Praha: Odeon, 1971, s. 81.

¹⁷ VALENTA, Edvard. *Strýček Eskymák*. Praha: Československý spisovatel, 1972, s. 16

¹⁸ Srov. *Tamtéž*, s. 66.

(jmenovitě E. Valentovi, K. Čapkovi, B. Golombkovi a P. Eisnerovi).¹⁹ Je však evidentní, že Welzl své diktované příběhy prodal za denní honorář.

V Dawsonu v 1. polovině 30. let Welzl napsal knihu *Cesta kolem světa 1893–1898*, ve které líčí své putování se zapřaženou károu i s doprovodem vlka Sonntaga, o jehož existenci se však v žádné z předešlých knih nezmínil.²⁰

3.1.2 Spory o autenticitu

S životním příběhem Jana Welzla je spojeno mnoho nejasností. V této souvislosti Morávková a Nováková udávají za konkrétní příklad potopení lodi *Seven Sisters*²¹ u amerického pobřeží. Není zřejmé, o jaké plavidlo se jednalo, neboť v knize *Třicet let na zlatém severu* jsou zmíněny dvě lodě téhož názvu. Není znám ani rok, ve kterém ke ztroskotání mělo dojít. V adaptaci Valenty a Golombka je uveden rok 1924, ale v Těsnohlídkově adaptaci rok 1921. O domněnce, že Jan Welzl v Evropě pobýval již před rokem 1924, svědčí i pozdější autorovo vyjádření na americkém kontinentě i vyjádření československého konzula, který v roce 1926 napsal Lidovým novinám, že Welzl v Hamburku žije už tři roky.

Knihám s welzlovskou tematikou se ve 30. letech rovněž dostalo velkého ohlasu a jejich původce se stal dokonce předobrazem pro kapitána van Tocha z Čapkova románu *Válka s mloky*. Čapek také vzdal hold novinářům Golombkovi a Valentovi, když v románu uvedl jejich jména.

O věrohodnosti díla *Třicet let na zlatém severu* stále existují dohady. Za nejnovější vědeckou polemiku lze uvést studii, která v rámci porovnání dvanácti eskymáckých variet prověřovala, jakým jazykem hovořili obyvatelé Novosibiřských ostrovů v době Welzlova pobytu. Jako jazykový materiál studii posloužilo prvních šest číslovek, které Welzl v knize *Třicet let na zlatém severu* označuje za eskymácké.²² Závěrem studie je konstatování, že číslovky uvedené Janem Welzlem nemají s arktickými jazyky nic společného. Autoři tuto skutečnost vysvětlují tím, že buď Welzl objevil etnikum s dosud neznámým jazykem, nebo si jazyk sibiřských Eskymáků vymyslel, aby svému vyprávění dodal důvěryhodnost.²³

¹⁹ Srov. Welzlovo prohlášení v: MORÁVKOVÁ, Svatava (eds.), NOVÁKOVÁ, Anna (eds.). *Čtení o neobyčejných cestách Jana Eskymo Welzla*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 276.

²⁰ Obtížně srozumitelný rukopisný text převedl do češtiny kolektiv pod vedením Rudolfa Krejčího a poprvé byl vydán až v roce 1997.

²¹ Anglické označení pro Plejády – souhvězdí, jehož postavení na obloze bylo pro námořníky klíčové. Jejich viditelnost na obloze totiž vymezovala vhodné období pro mořeplavbu.

²² Welzl vedle již zmíněných číslovek udává příklady reprodukováné řeči Eskymáků a rovněž zmiňuje slova jako *majka* – pyrit a *itja* – děvče nebo žena.

²³ Srov. BLAŽEK, Václav, SCHWARZ, Michal. Jakým jazykem hovořili „Eskymáci“ na novosibiřských ostrovech za časů Jana „Eskymo“ Welzla?. In: *Linguistica brunensia*, 2009, roč. 57, č. 1–2, s. 168–181.

S důvěryhodností textu se váže i Welzlovo časté používání číselných údajů. V souvislosti s dvojitým časem cestopisu je velmi nepravděpodobné, aby si Welzl pamatoval konkrétní číselné údaje týkající se počtu stupňů, výše peněz nebo například uražené vzdálenosti. Svatava Morávková a Anna Nováková udávají hypotézu, že se tím Welzl snažil přiblížit „vzdělaneckému světu“ a také posílit autentičnost svého vyprávění.²⁴

Mnohem starším dohadem o pravosti je polemika nad existencí samotné Welzlovy osoby. Ve Spojených státech byly v době svého vydání totiž Welzlovy knihy považovány za literární fikci Karla Čapka, jehož předmluva se objevila u anglických a amerických vydání.

Nejvýraznějším kritikem Welzlovy knihy *Třicet let na zlatém severu* byl pravděpodobně kanadský vědec a univerzitní profesor Vilhjalmur Stefansson, který tvrdil, že je území Nové Sibiře neosídleno.²⁵ Vedle toho také zpochybňoval pohlavní dospělost eskymáckých dívek v šesti letech nebo lékařskou proceduru, během které pomáhá proti umrzlému nosu přiložená kůže z eskymáckého dítěte. Nicméně „*seriózní vědec Stefansson nevěděl, že Welzl je ve skutečnosti rapsód, vypravěč, jehož příběhy se skládají z toho, (...) co si částečně i ve své fantazii vymyslel.*“²⁶

3.2 Welzlova osobnost v díle *Třicet let na zlatém severu*

Michael Borovička tvrdí, že u Jana Welzla lze spatřit objektivní pozorovatelský přístup, ale současně i lehké opovržení.²⁷ Welzl chápe Sever jako prostor, ve kterém přestávají platit evropské normy (např. v otázce trestu smrti), potažmo civilizovanost jako taková. Takovéto hodnocení je poté chápáno jako projev koloniálního postoje, nicméně Welzl proti zdejším zvyklostem nijak nevystupuje, neboť zastává názor, že tu evropské normy nejsou závazné. Důkazem je i skutečnost, že se sám stává eskymáckým náčelníkem a nejvyšším soudcem.

Dle Piotra Gierowského jednou ze základních kategorií, která Eskymáky charakterizuje jako Jiné a kterou Welzl u Eskymáků opakovaně popisuje je atribut špíny. Se špínou souvisí i oblast sexuality, když například Welzl tvrdí, že by se s Eskymáčkou nikdo neoženil, protože zapáchá. Dalším znakem necivilizovanosti je „zvířecí povaha“ Eskymáků

²⁴ MORÁVKOVÁ, Svatava (eds.), NOVÁKOVÁ, Anna (eds.). *Čtení o neobyčejných cestách Jana Eskymo Welzla*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004, s. 22.

²⁵ Existenci obyvatel Nové Sibiře nicméně potvrdil v roce 1933 ruský profesor Piněgin, který své poznatky fotograficky dokumentoval. Tento důkaz později uznal i Stefansson.

²⁶ VODA, Pavel. Omyly kolem osobnosti i literárního díla Jana Eskymo Welzla. In: *Česká literatura*, 1990, roč. 38, č. 2, s. 161.

²⁷ BOROVIČKA, Michael. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2010, s. 547.

například ve sféře sexuálních vztahů, kdy se šestileté Eskymačky stávají milenkami ve svých rodinách.²⁸

Na druhé straně Welzl některé zvyky Eskymáků vyzdvihuje – například jejich poctivost a nezištnost. Děje se tak v momentě, kdy mu jednou ve spánku prohledali kapsy, aniž by mu cokoliv odcizili; v momentě nalezení mrtvoly, kdy se dbá na to, aby bylo vše předáno rodině zemřelého, dokonce Welzl zdůrazňuje nadřazenost eskymáckých zvyků nad evropskými. Welzl popisuje také zvyk Eskymáků, podle něhož co patřilo zemřelému, patří zemřelému i po jeho smrti.²⁹

Welzl rovněž popisuje eskymácké náboženské zvyky. Eskymácké modly jsou vysoké šest až osm metrů, jsou dřevěné a zobrazují všelijaká zvířata, která si vzájemně sedí na hlavách. Welzl udává, že celá modla je bohem, ale zároveň je bohem také každé zvíře, která je na ni vyobrazeno. Od Eskymáků Welzl i ostatní polárníci přejímají i pohřební zvyklosti, když zemřelého pochovávají ve skalách a přikrývají kožešinou. Například při pohřbívání – dotyčného pochovají ve skalách a přikryjí kožešinou. Na mrtvé se na Severu nevzpomíná – Welzl tvrdí, že „*kdo umřel, umřel, toho není, a není potřeba na něho myslet a vzpomínat.*“³⁰

O domorodých prorocích se Welzl zmiňuje, že bývají často lékaři a věští z pohybu tzv. Svatého klíče, zavěšeného na třinožce. Někteří proroci používají také umrlčí hlavu a věští z klapnutí zubů. Prorok je velmi vážený – před loveckou výpravou se lovci sejdou, a pokud prorok usoudí, že na daném místě zvěř není, výprava se vydá na jiné místo. Welzl soudí, že „*největší úspěch proroků byl v tom, že znali výborně poměry na severu pokud šlo o zvěř, nebo o tah ryb.*“³¹ O účasti daného člověka na výpravě rozhoduje jeho štěstí minulý rok – tzn., že kdo byl úspěšný minulý rok, musí přenechat místo ve výpravě jinému lovcovi.

Pro Welzla je vedle častého používání číselných údajů příznačná i klasifikace různých živočichů, včetně člověka. Při popisu Eskymáků zdůrazňuje, že mluví o Eskymácích novosibiřských, kteří jsou dle něj ze všech Eskymáků nejzaostalejší.³² Welzl rovněž při vynášení rozsudků smrti zaznamenal, že každá národnost má svůj vztah ke smrti.

²⁸ GIEROWSKI, Piotr. Świat polarnych nieprawości: Jan Welzl wśród Eskimosów. In: *Studia et Documenta Slavica*, 2019, Tom. 8, Nr. 2, s. 12–13.

²⁹ Nicméně když Welzl v opuštěných jeskyních na Vladimirově ostrově spatřil nejrůznější nářadí, rozhodl se, že nález zpeněží, až se naskytne příležitost. Ačkoliv na ostrov později několikrát zajel, příležitost se nenaskytla. Welzl však jako důvod udává nedostatek času, nikoliv případné souznění s Eskymáckým zvykem.

³⁰ WELZL, Jan. *Třicet let na zlatém severu*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 230.

³¹ *Tamtéž*, s. 359.

³² Na druhou stranu o pocit přezíravosti zaměřený výlučně proti Eskymákům se u Welzla nejedná. Welzl se kriticky vyjadřuje i k polárníkům. Přiznává, že ani oni nejsou *výkvět moudrosti bílého plemene*, neboť většina z nich neumí číst ani psát. Welzl také vyzdvihává čistotnost civilizovaných Eskymáků, zejména na ostrově Figurinu. Současně Welzl o Eskymácích hovoří s pocitem soucitu, když popisuje případy podvodů, kterých se na domorodcích dopouštěli běloši.

Welzl také zmiňuje vztah k sebevraždě u zmrzačených Eskymáků. Welzl tvrdí, že Eskymák sebevraždu volí, pouze pokud je civilizovaný. Také zmiňuje, že se Eskymáci starají i o psy, kteří jsou zmrzačení, zatímco běloši své zraněné psy utrácí.³³

Welzl obdivuje trpělivost a řemeslnost Eskymaček při tvorbě sítí z kůží a dodává, že on by se u takové práce zbláznil. Eskymačky označuje jako láskychtivé, nicméně tuto vlastnost žen zmiňuje i u jiných etnik při jeho cestě Sibiří.³⁴ Welzl se žen však štítil, neboť byly špinavé a páchly. U Welzla se znovu projevuje klasifikace etnik, když neopomíná zdůraznit, že Jakutky byly čistší než Lamutky a Tunguzky.

Dalším ze znaků Eskymáků je Welzlem často zdůrazňovaná neduživost a slabost. Poprvé Welzl neduživost Eskymáků zaznamenal, když Welzla Eskymáci učili chytat ryby dírou v ledu. Welzl popisuje, že zatímco Eskymáci „*tahali po jedné, nebo po dvou rybách a hned byli unaveni*“³⁵ po jeho výkonu se ho Eskymáci nejprve báli a poté kolem něj začali tančit. Zručnost Welzl dokazuje svým povoláním zámečníka, kdy polárníkům spravoval pasti a pušky a stává se tak na Severu váženou osobností.³⁶

Welzl byl známý na Severu také jako schopný obchodník. Welzl popisuje, že na velrybářských lodích prodal uhlí a koupil dřevo. Dřevo poté prodal novosibiřským zlatokopům, kteří dřevo potřebovali pro podpírání stropů tunelů, za velké porce zlata. Poté, co kapitáni reagovali zvýšením ceny zboží, Welzla napadlo, že by bylo dobré založit obchodní družstvo a prodávat v Americe. Tehdejšímu náčelníkovi MacDonaldovi se Welzlův nápad líbil a ustanovil Welzla nejsevernějším obchodním cestujícím. V aljašském přístavu Nome Welzl mimo jiné nakoupil žvýkácký tabák *bago*, který prodával Eskymačkám za kožešiny a uvádí, že na Nové Sibiří „*potom žvýkal bago kdekdo*.“³⁷ Welzl se označuje také za pošťáka, ačkoliv tím míní dle svých slov dopravu zboží ve velkém. Pošta vyjížděla dvakrát ročně – na jaře a na podzim.

³³ Podobně kladný vztah ke zvířatům, resp. k sobům měl i Welzl. Zavázal se, že na soba nevztáhne ruku, i kdyby ho sobí maso mělo zachránit před smrtí hladem. Když sobi, kteří ho zavezli na Sever, umřeli, pohřbil je dokonce do hrobu jako lidi.

³⁴ Srov. WELZL, Jan. *Třicet let na zlatém severu*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 37. S vyznáním lásky nedaleko Sylvitaru souvisí i Welzlem zachycený zvyk překusovat blechy, polovinu spolknout a druhou polovinu na milovanou osobu hodit.

³⁵ WELZL, Jan. *Třicet let na zlatém severu*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 66.

³⁶ V souvislosti s Welzlovou zručností lze uvést i jeho přezdívku *Arctic Bismarck*. Přezdívku získal od zlatokopů, kterým sestrojil stroj, jež označoval jako *perpetuum mobile*. Stroj se dle něj polyboval sám, nicméně sílu museli stroji dodávat čtyři muži. Srov. humorně pojatou epizodu zachycení Welzlova vypravování o perpetuu in: VALENTA, Edvard, GOLOMBEK, Bedřich. *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*. Praha: Odeon, 1971, s. 84–85.

³⁷ WELZL, Jan. *Třicet let na zlatém severu*. Praha: Mladá fronta, 1968, s. 96.

Welzl se zmiňuje také o druzích zvířat, u kterých neuvádí český název, či zvířata uvádí pod přezdívkami. O druzích, které označuje jako *havoliny*, *chocholiny* a *anuliny*, pouze tvrdí, že jsou si navzájem velmi podobní a mají sněhobílou kožešinu, kterou bylo možné prodat za čtyři až šest set dolarů. V oblasti Welzlova popisu se naskytuje prostor pro fantastickou zoologii. Z fantastické zoologie lze uvést popis ptáků, které Welzl označuje jako *alascabirds*, o nichž tvrdí, že jsou podobní vlaštovkám, nicméně s černým zobákem. Nejvíce se fantastická zoologie projevuje v případě ptáka, kterého Welzl označuje jako *willa-graus*. Pták je podobný bažantovi, je veliký skoro jako kachna, váží kolem osmi liber, sedává na stromech a umí velice rychle utíkat. Další ze živočichů popsaných Welzlem je ďáblova ryba, kterou popisuje jako obrovského polypa, který má řadu noh a může žít ve vodě i na suchu. Ryba údajně usmrtí rybáře, „*když se před ním vztyčí nenadále v celé své hrůze, takže nebožák ztrne a nemůže se ani pohnout.*“³⁸

Při popisu mrožů obrovských, jak je označuje Welzl, se projevuje Welzlova posedlost udáváním stupňů severní šířky, fantastická zoologie i obdiv Eskymáků vůči jeho osobě. Mroži obrovští žijí mezi 84. a 87 stupněm severní šířky, jsou tmavošedí, chlupatí jako černá velryba, a vypadají jako by byli pokrytí koňskými žíněmi. Když Welzl vymyslel způsob nakládání mrožů, aby odpadlo zdlouhavé rozsekávání, Eskymáci kolem něj tančili, nicméně Welzlův způsob nedokázali zopakovat, protože byli příliš slabí.

Ve Welzlově popisu zaujímají zvláštní postavení medvědi, neboť s nimi Welzl popisuje četné příhody. Welzl například udává, že znal některé muže, kteří „*bláznili po ženách tak, že si nakonec vychovávali medvědice a provozovali neplechu, o které je hanba mluvit.*“³⁹ Absurdně vyznívá i příhoda, v níž si jeden muž zřídil v St. Michaelu hostinec, ve kterém měl dva medvědy. Jeden z medvědů údajně stál u dveří do baru a dělal vrátného, zatímco druhý medvěd pil pivo. Welzl přesvědčuje, že byl také očitý svědek toho, jak tito medvědi uklízeli. Welzl popisuje obřad Indiánů, během kterého Indiáni medvědovi prořízli tepnu a pili medvědovu krev. Welzl zmiňuje, že medvěd se vyskytuje také během eskymáckých slavností, během níž má mladé děvče probodnout mladého medvěda nožem. Medvědí maso Welzl označuje za největší pochoutku polárníků a o sobě tvrdí, že „*byl mistrem v přípravování masa všech druhů medvědů.*“⁴⁰

Welzl v rámci zoologie předkládá i animismus Eskymáků, nicméně sám termín *animismus* neužívá. Welzlem jsou naznačeny eskymácké pověry. Na Severu věří, že bílý *artic*

³⁸ WELZL, Jan. *Třicet let na zlatém severu*. Praha: Mladá fronta, s. 305.

³⁹ *Tamtéž*, s. 135.

⁴⁰ *Tamtéž*, s. 260. S medvědy také souvisí Welzlova přezdívka *Beareater*. Přezdívka vznikla tak, že Welzl snědl třetinu medvěda, nicméně převyprávěním se ze třetiny medvěda stal medvěd celý.

bird označovaný za ptáka polárního jara letí až na devětasedmdesátý stupeň severní šířky. Eskymáci k ptákovi vztahují ruce, jásají a označují ho za největšího boha, protože věří, že přináší slunce. Na Severu také existuje pověra, která je spojena s přiletem černého ptáka, kterého Welzl označuje jako *death bird*. Pták je velký jako drozd. Dle pověry *death bird* přiletí, sedne si nad jeskyni a protože se živí jen zdechlinami, na Severu věří, že v příbytku někdo zemře. Welzl oběma pověrám věří.

Welzl popisuje také přírodní úkazy na Severu. Jedním z přírodních úkazů je jarní surf, vysoký příboj objevující se na konci června. Jarní surf je důležitý, protože rozbíjí ledy a odplavuje kry a začíná jím polární jaro. Při podzimním příboji se vytahuje loď na břeh, aby ji nepoškodil v zimě led.

Welzl se zmiňuje o zlaté horečce na Aljašce a zpochybňuje stereotyp vidiny rychlého zbohatnutí. Welzl tvrdí, že „*všechno pohltily mzdy, stroje, potraviny a jiné věci*“ a udává výčet vysokých cen potravin.

Welzl také uvádí několik případů, kdy se smiloval nad lidmi, které by jinak stihl krutý osud. Prvním z nich je osud eskymáckého dítěte, o které nemohla Eskymačka pečovat a kterého se ujal, neboť by dítě Eskymáci zabili. Když dítě vyrostlo, jeho rodina o něj projevila zájem a Welzl se rozhodl, že se již nikdy nad eskymáckým dítětem nesmiluje. Druhá příhoda souvisí s jeho povoláním obchodního cestujícího, kdy měl zakázáno obchodovat se zlatokopy, neboť by kazil ceny firmám z Nome. Když pomohl dvěma zlatokopům, kteří nejprve neměli na vrácení, přesto počkal a na zlatokopech později dokonce vydělal. Krátce byl zlatokopem i Welzl, nicméně brzy pochopil, že je to povolání zkázonosné a nevděčné a tvrdí, že největší výdělek má ten, kdo zlatokopovi zprostředkuje živobytí.

Welzl tvrdí, že na Severu je pravá volnost a dokládá tezi tvrzením, že může kdokoli beztrestně ulovit jakékoliv zvíře. O území novosibiřských ostrovů projevovaly vlády nepatrný zájem, nicméně Welzl tvrdí, že sovětská vláda na ostrovech zbudovala rádiové stanice, což pomohlo při boji proti zločincům.⁴¹ Když se stal Welzl náčelníkem Nové Sibiře, musel také zapisovat zprávy pro vlády, které se zajímaly o události v polární oblasti. Z funkce náčelníka měl také právo poslat od pobřeží Nové Sibiře velrybářskou loď.

Dle Piotra Gierowského ve Welzlově vnímání Severu dochází k proměně – v určitém momentu se s tímto prostorem ztotožňuje, když o něm před novináři hovoří jako *u něho*

⁴¹ O komunismu se zmiňuje Welzl již při cestě Sibiří, když narazil na vesnice, kde lidé žili jako *rovný s rovným*. Welzl také zmiňuje, že bolševici se o zapadlé kmeny starají lépe než carská vláda – například, že v trestaneckých táborech již nejsou vězni a kmeny také začínají své mrtvé pohřbívat do země v truhlách.

doma. Objevuje se porozumění, jehož důsledkem je stírání civilizačních rozdílů a mizí dělení na *já* a *oni* a vzniká společné *my*.⁴²

Ačkoliv v díle *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě* Welzl tvrdí, že v Těsnohlídkově knize „*je teho tóli nalhanyho, že esli na to někdo přijde, já ešče aji zavřené za to možu byt*“,⁴³ v závěru knihy *Třicet let na zlatém severu* své původní vyjádření znevažuje, když tvrdí, že se zřejmě častokrát zmýlil. Na svou obhajobu Welzl dodává, že je jeho život dobrodružný a on zároveň není vědcem, a proto není ani jeho kniha vědecká, ale je dobrodružná.

4 Emil Holub

4.1 Život

Emil Holub se narodil 7. října 1847 v Holicích a zemřel 21. února 1902 ve Vídni. Poznatky ze svých obou afrických cest publikoval v dílech *Sedm let v Jižní Africe* a *Druhá cesta po Jižní Africe*. V cestopisech, které jsou zároveň prvními, jenž se podrobně zabývají jižní Afrikou, se Holub zmiňuje o četných geografických, etnologických a přírodovědných údajích.

Dle Vladimíra Rozhoně lze u Emila Holuba vysledovat vychovatelský přístup, související s jeho kolonizačním přesvědčením, že civilizace je synonymem dobra. Dokladem tohoto tvrzení je jeho práce *Kolonizace Afriky. Angličané v Jižní Africe*. Věřil, že kolonizátoři mohou jít domorodcům příkladem a nechtěl africké kmeny dostávat do podřízeného postavení – jiný názor ale zastával proti muslimům, které vnímal jako náboženské fanatiky.⁴⁴

Již během svých studií toužil po vzoru Davida Livingstona prozkoumat africký kontinent a projít ho od jihu k severu. Jedním z důvodů pro Holubovo rozhodnutí stát se cestovatelem bylo dle jeho slov *posloužit vědě a vlasti své*.

Po studiích na lékařské fakultě Emil Holub v červenci roku 1872 připlul do přístavu Port Elizabeth s minimálními finančními prostředky a rozhodl se ve městě vykonávat lékařskou činnost, aby si zajistil peníze pro své výpravy. Výdělek z jeho lékařské praxe byl prakticky jediným příjmem během jeho prvního pobytu v Africe v letech 1872–1879. Ze své první africké cesty také přivezl do své vlasti rozsáhlou sbírku exponátů.

⁴² GIEROWSKI, Piotr. Świat polarnych nieprawości: Jan Welzl wśród Eskimosów. In: *Studia et Documenta Slavica*, 2019, Tom. 8, Nr. 2, s. 21.

⁴³ VALENTA, Edvard, GOLOMBEK, Bedřich. *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*. Praha: Odeon, 1971, s. 52.

⁴⁴ ROZHONĚ, Vladimír. *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005, s. 184.

Během jeho druhé cesty do Afriky v letech 1883–1887 na území Afriky probíhaly války mezi jednotlivými kmeny. Holub plánoval projít Afrikou od jihu k severu, ale kvůli povstání v Súdánu nakonec svůj návrh omezil na výzkum okolo středního toku Zambezi a poté plánoval zamířit k Indickému oceánu.

Do Kapského města připlul v prosinci 1883. Při výpravě Emila Holuba doprovázela jeho manželka Růžena Holubová, která se osvědčila jako tlumočnice, a šest evropských průvodců u kterých dbal na znalost řemesla a na absolvování vojenské služby. Během jeho výpravy byl dobytek otráven nevhodnou pastvou a onemocněli také členové jeho expedice, z nichž dva zemřeli. Kmen Mašukulumbů dne 2. srpna 1886 ve vsi Galulonga výpravu přepadl a Emil Holub zde ztratil mnoho ze svých cestovatelských sbírek. Holub si také na rozdíl od své předchozí výpravy nijak nepřivydělával, a proto uvítal, když z Rakouska dorazilo v roce 1887 deset tisíc zlatých, které mu umožnily přepravu do vlasti.

Po svém návratu chtěl Emil Holub darovat svou africkou sbírku Muzeu Království českého, ale správce sbírek Antonín Frič ji odmítl. Emil Holub následně své exponáty rozdál muzeím a školám, čímž si způsobil finanční ztrátu.

Holub se stal pro svůj dobrodružný a zároveň dramatický životní příběh, který byl plný peripetií (nepřízeň osudu, malost českých poměrů, nemoc), postavou mnoha beletristických zpracování: Valentovy *Druhé housle* (1943), Běhounkovo *Na sever od Zambezi* (1946), Lvovo *Za velkým dobrodružstvím* (1947), Votrubicovy *Jihoafrické cesty Emila Holuba* (1954), Baumův *Holub a Mašukulumbové* (1955) nebo Štroblové *Úžeh* (1984).

4.2 Dílo *Druhé housle*

Román *Druhé housle* byl prvně publikován dvoudílně v roce 1943, v období nacistické okupace, kdy byly vydávány romány o významných českých osobnostech. Biografické romány měly současně národně povzbuzující charakter. Valenta v *Druhých houslích* vytvořil obraz tragické Holubovy osobnosti, která sice pronikla do světového povědomí, nicméně vedle úspěšnějších Angličanů sehrála „druhé housle“. Označení „druhé housle“ se současně vztahuje i na postavu Martina Rába, jehož předobrazem by dle Dariny Lukášové mohl být Jan Baťa, případně i Edvard Valenta.⁴⁵

Román je vystavěn na principu nalezeného rukopisu. Rukopis objevil na půdě profesor češtiny, synovec Martina Rába. Kniha je rozdělena na čtyři části. V první části je popisován život Martina Rába před vyplutím do Afriky a v druhé části je vylíčen následný pobyt v Kapském Městě. V třetí části Ráb popisuje cestu divočinou směrem na sever a ve čtvrté

⁴⁵ Srov. LUKÁŠOVÁ, Darina. *Literární dílo Edvarda Valenty: Studie o cestách spisovatele z okruhu Lidových novin ke čtenářům*. Brno, 2016. 185 s. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 94, 117.

části je vyobrazeno přepadení u Galulony. Ve čtvrté části je také naznačen následný návrat do Kapského Města.

Mimo zmíněné části se nachází komentář nálezce rukopisu (tj. úvodní kapitola *O strýčku Martinovi* a intermezzo umístěné mezi 2. a 3. částí, kde Rábův synovec informuje o pasážích, které jeho strýc v díle později nerozvedl) a také závěr, který je napsán formou Rábových vzpomínek, které vyprávěl redaktorovi, jenž ho navštívil den po Holubově úmrtí. V nich Ráb hodnotí Holubovu osobnost.

Ačkoliv je román *Druhé housle* označován jako biografický, vypravěčem je v románu továrník Martin Ráb, který se zároveň stává jedním ze sedmi členů Holubovy druhé africké výpravy. Darina Lukášová proto navrhuje román označovat jako „fiktivní autobiografii Martina Rába, v níž je mimo jiné zachycena i osobnost dr. Emila Holuba“.⁴⁶ Valentův román lze však také považovat za společenský nebo psychologický román, který zároveň obsahuje množství cestopisných prvků (zejména ve 3. a 4. části knihy, kde Valenta zachycuje zvyky domorodců).

Jedním z výrazných prvků cestopisu v románu *Druhé housle* je četné užívání cizích slov v různých pádech, lze uvést například výrazy jako *lungalo* – deník, *tlobolo* – zbraň, *monari* – pán, *molemo* – lék, *ňaka* – král, *impi* – vrazi. V několika případech se jedná o reprodukovanou řeč – *na ja monari, ha machau; mašve mašve morena; šangve šangve morena; ha phaci a Maruce, phaci a Matabele, lisa lisa*.

V románu je stručně popsána nedávná historie míst, je popsáno i podnebí Afriky, zejména období dešťů a sucha. Také jsou v románu zachyceny zvyky domorodého obyvatelstva. Při *molekau*, bratrské výměně darů, dochází k tomu, že obdarovaný musí svému králi na oplátku poskytnout, cokoli si král vybere. Dalším ze zvyků domorodců je potření svých těl vápnem, což signalizuje nepřátelství, *moati n'vatiko* – jed spravedlnosti či víra v *mochorino*, modrá blankytná nebesa, na nichž sídlí bohové. Mentalita domorodců je popisována i v moment, kdy je Holub upozorněn na skutečnost, že v očích domorodců není pánem života své manželky.

Ačkoliv je v románu výčet mnohých druhů zvířat, rostlin i hmyzu, fantastická zoologie se v románu neobjevuje. V románu je zachycena i malárie, včetně dobového pohledu na její propuknutí.⁴⁷

⁴⁶ LUKÁŠOVÁ, Darina. *Literární dílo Edvarda Valenty: Studie o cestách spisovatele z okruhu Lidových novin ke čtenářům*. Brno, 2016. 185 s. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 101.

⁴⁷ Nejen, že se postavy domnívají, že malárii způsobuje otrávený vzduch, ale dokonce věří, že komáři obsahují proti této nemoci protilátky.

4.2.1 Holubova osobnost v díle *Druhé housle*

Darina Lukášová Valentův přínos české psychologické próze spatřuje v přístupu k Holubově osobnosti. Obraz Emila Holuba je čtenářovi předložen očima jednoho z účastníků výpravy, který je však často ovlivněn svým aktuálním psychickým rozpoložením, případně předsudky a tím, jak on sám touží Holuba vidět.⁴⁸ Ráb se tak stává zároveň pozorovatelem i pozorovaným, jehož prostřednictvím se o Holubovi dozvídáme příslušné informace.⁴⁹

V jednotlivých částech knihy Ráb zachycuje také různorodé hodnocení Holubovy osobnosti ostatními postavami. Dle Dariny Lukášové tím vzniká „*mozaika různých pohledů na Emila Holuba, která o něm sice poskytuje množství informací, ale nikdy nám neumožní poznat samotného Holuba a jeho vnitřní svět.*“⁵⁰

Příkladem hodnocení, vzniklého z nejrůznějších (pravdivých či nepravdivých) příhod, je diskuze o špatném Holubově školním prospěchu z němčiny nebo o jeho milostném dopisu *Slib*. Zároveň jsou v první části rozebírány i možné důvody pro neuzavřený sňatek s Bertou Novákovou. Příčinami jsou v knize dlouhé odloučení a následné vzájemné odcizení, přítomnost černošky Belly, kterou si Holub přivezl, výčet jeho možných milostných vztahů, nebo dobové pranýřování neúspěšného cestovatele.⁵¹ V této souvislosti je v románu zmíněn přírodopisec Antonín Frič, který Holuba společně s dalšími odpůrci nazýval podvodníkem nebo amatérem.

V první části je Ráb, podobně jako Frič, přesvědčen, že „*třicet tisíc kusů vystavovaných v Praze i zde u nás, jsou náhodnou skládkou sebranou člověkem, který se nevyzná kloudně ani v botanice, ani v zoologii, ani v národopise, mladým doktůrkem.*“⁵² Současně Ráb nevěří, že by mohl Holub projít skrz Afriku, nicméně oceňuje jeho hrdinství. Ráb také předstírá, že mu vadí Holubovo *žebrání* o podporu u Svatoboru, Českého zemského výboru, císaře apod., čímž čtenářovi předkládá další z tehdejších pohledů na českého cestovatele.⁵³

⁴⁸ LUKÁŠOVÁ, Darina. *Literární dílo Edvarda Valenty: Studie o cestách spisovatele z okruhu Lidových novin ke čtenářům*. Brno, 2016. 185 s. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 117.

⁴⁹ Navzdory dvojímu času, který zákonitě vznikl při psaní Rábových pamětí, je na Holuba nahlíženo očima Rába v daný moment, a proto se jeho vztah k Holubovi během výpravy výrazně proměňuje.

⁵⁰ LUKÁŠOVÁ, Darina. *Literární dílo Edvarda Valenty: Studie o cestách spisovatele z okruhu Lidových novin ke čtenářům*. Brno, 2016. 185 s. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta, s. 118.

⁵¹ Holub je zde dokonce označen za Odyssea, a ačkoliv je tak učiněno s narážkou na jeho dlouhodobý pobyt v cizině a věrnost jeho snoubenky, současně se vytváří obraz mýtického hrdiny.

⁵² VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. Praha: Svoboda, 1969, s. 35.

⁵³ Martin Šámal uvádí, že Holub do srpna 1881 měl k dispozici přibližně třicet tisíc zlatých a ačkoliv potřeboval alespoň dvojnásobek této sumy, odmítal rozprodat své sbírky pořízené ze své první africké cesty. Současně ustavičně slevoval ze svých původních představ o expedici. Viz ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel*. Praha: Vyšehrad, 2013, s. 261.

Ve druhé části, během pobytu v Kapském Městě, zůstává Holub optimistický i přesto, že je mu na celnici oznámeno, že nová vláda nebude podporovat cizího cestovatele v expedici. Rábův pohled na Holuba je však nejprve rozporuplný. Jednak ve způsobu Holubova sezení Ráb vidí určitou analogii s obrazem, který vídal na lodi a na němž je vyobrazen Napoleon jako padlý světovládce, a jednak osud Holubovy výpravy přirovnává k výpravě Kryštofa Kolumba, nicméně sarkasticky dodává, že Holubova výprava byla skončena ještě před jejím zahájením. Současně Ráb také uvažuje o návratu zpět, avšak své rozhodnutí si vzápětí rozmýšlí. Ráb Holubovo chování sarkasticky komentuje a umocňuje cestovatelovo pojetí jako všemocného hrdiny v moment, kdy ho označuje za generála, který má udílet své rozkazy.⁵⁴

Na druhou stranu však Ráb přiznává, že mu Holubova povaha vyhovuje a jako Holubovu přednost vnímá i jeho vlastnost získávat si lidi, pouze tím, že existuje. Tento Holubův „božský“ obraz nabývá ad absurdum na svém vrcholu v moment, kdy se expedice plaví po moři, dává do vody a pouhá přítomnost Holuba na palubě vrací dávicím *pevnou páteř*. Podobný obraz podává Ráb v momentu, kdy Holub hledá drobné, aby zaplatil telegram – nejprve si všimá, že se doktorovi netřesou ruce, z čehož s nadsázkou vyvozuje, že není člověk.

Často jsou ale takovéto popisy v kontrastu s obrazem osobnosti, která má lidské rysy, s obrazem obyčejného člověka se všemi jeho nedostatky. Když se expedice plaví po moři, Ráb, aniž by byl sklíčen odporem, popisuje Holuba, jak si prsty loví zaschlý obsah nosu. V moment vytržení telegramu Ráb vzápětí popisuje, že „*se mu (Holubovi, M. CH.) přece zachvěl hlas, popadá dech, trochu se zajíká*“,⁵⁵ načež dokonce dodává, že se Holub chová jako dítě. V této situaci lze také spatřit i Holubovu omylnost, když vytrhává poslíčkovi telegram, který byl ovšem určen pro guvernéra.⁵⁶

Ve druhé části je rovněž popsán jako *jenom pouhý člověk*, který po večeři *přestával být generálem* a zahajoval nikoliv přednášku, ale rozhovor, a chtěl naslouchat klábosení, vedoucí leda k odpočinutí smyslů.

Ke konci druhé části si Ráb u Holuba začíná všimnout i jeho negativní emocí. V moment, kdy se Holub dozvídá, že budou muset platit clo, Holub dle Rába zpopelavěl a hodil prudce a nevrle rameny. O chvíli později dokonce dle Rába sotva stál na nohou. Ve stejný moment je však Holub schopný udílet rozkazy, čímž je v kontrastu umocňován obraz

⁵⁴ Ráb má od svého hrdiny vysoká očekávání a to se s postupem románu mění – srov. jeho pojetí „autority“ v Trámu, kdy truhlář Strojil vnímá Bendu pouze jako renomovaného autora a nikoli jako obyčejného člověka.

⁵⁵ VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. Praha: Svoboda, 1969, s. 90.

⁵⁶ Nejedná se o Valentův beletristický postup, neboť tatáž epizoda je v Holubově cestopisu zpracována shodně.

hrdiny. Později, když má Holub zlost, že se nemůže přepravit po železnici, s hrdostí si odmítá půjčit další peníze. Když se ve třetí části má vrátit jeden z průvodců, Holub dbá na to, aby byly všechny jeho dluhy splaceny.

Vyjádření Martina Rába parafrázované jeho synovcem v intermezzu, že „*doktora z nich neznal ostatně ani po těch čtrnácti měsících kloudně nikdo. Býval stroze zamklý a neměl ani čas na citové projevy, požadoval prostě vojenskou kázeň a sám se ji podřizoval*“⁵⁷ podporuje tvrzení, že Holubovi se nelíbí, když ho jeden z jeho sluhů utěšuje a do určité míry i popírá výše uvedený obraz obyčejného, *pouhého člověka*. V intermezzu je také zmíněno, že Ráb prvně viděl Holubovy slzy, když Holub plakal nad smrtí svého psa.

Ve třetí části Ráb popisuje, že Holub ostatní léčil „*vyjímajíc snad dva dny, kdy sám blouznil, a (Ráb, M. CH.) ví, že potáčeje se od nich šel měřit tlak vzduchu a teplotu, spisoval rejstřík sbírek, upravoval s paní ptačí kůžičky, pomáhal vařit, psal a kreslil do lungala*“⁵⁸ Heroizace je patrná i ve čtvrté části, kdy se Holubovi ulevilo po zimnici, pomáhal kosit trávu na lůžka, nebo když nemocný lapal pracně po dechu a lezl po čtyřech. Vrcholu Holubova prestiže u Rába dosáhne v moment, kdy v jejich táboře králevic týrá kozu a Holub neváhá její trápení ukončit i přesto, že Holub svým činem mohl ohrozit budoucnost výpravy.

Obraz profesionálního cestovatele je nejvíce zřetelný v Stauntonově novinovém článku, který nicméně k Holubovi nepřistupuje kriticky, nejvíce však rozkrývá Holubovy plány. Holub si je vědom podnebí ve východním Bamangvatsku a proto je rozhodnut projít územím v zimě, kdy je sucho, jednak kvůli rozbahněným cestám, které by výpravu zdržely a jednak kvůli malárii. Holub také tvrdí, že svatá válka nebude mít na jeho výpravu vliv a že do Súdánu dorazí nejdříve za tři roky. V momentě, kdy je mu představena možnost změnit trasu a setkat se s výpravou cestovatele Stanleje, Holub reaguje podrážděně a případné setkání důrazně odmítá.

Holub sám sebe nevědomě řadí mimo kategorii profesionálních cestovatelů, což je nejvíce zřetelné na pojetí smrti. Holub tvrdí, že na jednu stranu „*cestovatel, který by bědoval nad mrtvolou svého sluhy, by se měl vrátit co nejrychleji domů*“⁵⁹ s odkazem na Stanleyho, který pohřbil přes sto lidí. Nicméně když Ráb onemocněl malárií, tak nad ním „*doktor klečel a takhle mu hrnulo z očí*“⁶⁰, či je Rábem zmíněno, že když se doktor dozvěděl, že u Antonína Halušky nabyla malárie tyfovou povahu, o něco zestaral. Současně při úmrtí Josefa Špirála Holub zavzlykal a poté pronesl i útržek smuteční řeči a vypálil s ostatními rumelu za mrtvého. Obdobný pohřeb měl i Karel Bukač, u něhož sice doktor přítomen nebyl, nicméně „*ležel prý*

⁵⁷ VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. Praha: Svoboda, 1969, s. 145.

⁵⁸ *Tamtéž*, s. 208

⁵⁹ *Tamtéž*, s. 155.

⁶⁰ *Tamtéž*, s. 212.

ve voze, plakal a nedovedl se postavit na nohy“.⁶¹ Holub také nařídil, aby byl prapor z žerdi sundán a prostřen na Bukačovo tělo. Ve čtvrté části, kdy zemře Oskar Sandtner, se nicméně vysílený Holub nejprve zajímá o to, co se stalo s jeho deníky.

Holub je současně znalý různých etnik a v mnohých případech si počíná obezřetně. Vydal například rozkaz, že se expedice utáboří hodinu od sídla Mo-Panzy, aby se Holubovi nosiči nenakazili od nestoudnosti Mašukulumbů. Holubova znalost v chování domorodců se projevuje v moment, kdy nosiči expedici opakovaně odmítnou nést balíky, nebo kdy expedici mašukulumbský král odmítne poskytnout nosiče a Holub správně odhadne, že nakonec budou královi nosiči ochotni balíky vzít. Holub ovšem neprohlédne lest Mašukulumbů s neexistujícím Portugalcem, za nímž se expedice vydává. Zároveň se vzápětí rozbíjí i Holubovo pojetí jako autority, kdy se Holub ptá Rába i své ženy, co si o jeho návrhu myslí.

Analogická situace se vyskytuje ve třetí části, kdy Holub přednáší svůj rozvrh na další cestu a ptá se svých průvodců, zda nemají lepší návrh. Všichni se nicméně shodnou, že s Holubem půjdou kamkoliv bude chtít a budou jeho rozkazy poslouchat. Obraz Holuba jako autority lze zaznamenat i v jeho vztahu s manželkou, která ho během výpravy opakovaně ujišťuje, že jak rozhodne, tak to bude správné. Na druhou stranu jeho manželka činí i rozhodnutí, u nichž ví, že by s nimi její muž nesouhlasil a dokonce přes manželův zákaz jí maso otravou uhynulých zvířat.

Obraz manžela je popisován z pohledů průvodců a úzce souvisí s obrazem osobnosti, která je rozebírána obyčejnými lidmi v první části. V této souvislosti lze uvést tvrzení Josefa Bukače, že doktor podniká výpravu jednak kvůli slávě a jednak, aby se před svou manželkou ukázal. Současně se ve třetí části vyskytují výrazy ve smyslu, že se Holub před manželkou *natřásá*, nebo že Holub má *pyšný pocit vlastnictví*. V horečce dokonce Oskar Sandtner provolává, že nedopustí, aby Holub svou manželku tahal na smrt zároveň s nimi a že doktora zabije.

Obraz zastánce kolonizace je v díle nepatrný. Přirovnání domorodců k dětem, které ve čtvrté části Oskar používá, se sice podobá vychovatelskému přístupu skutečného Holuba, v knize se však k Oskarovým přirovnáním Holub nijak nevyjadřuje, případně se vyjádří, že pokud to děti jsou, pak „*jsou to však děti velice odvážné*“.⁶² V jeden moment dokonce Holub Sandtnera okřikne, že nyní už se o žádné děti nejedná. Sandtner se kriticky vyjadřuje o míšencích a poučuje ostatní o svých zkušenostech z Nového Orleansu, kde se „*vytahují nad*

⁶¹ VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. Praha: Svoboda, 1969, s. 248.

⁶² *Tamtéž*, s. 263.

černé, a za bílým hřbetem kuji ponížené pikle.“⁶³ Holub kriticky nahlíží na Makalaky, které zná ze své první africké výpravy a považuje je za zloděje a zbabělce.⁶⁴

Ve čtvrté části, než Holub dává rozkaz k ústupu k řece Zambezi, Ráb Holuba popisuje jako „žalostný zbytek zabláceného kostlivce s vyplašenýma očima a nohama na hadry rozervanýma,“⁶⁵ když však pronesl rozkaz k ústupu, Ráb cítil, že Holubův hlas „nabyl pojednou starého lesku a počal zvučet dávnou kovovou barvou. A když jsem ho slyšel, cítil jsem, jak i ve mně rostou nové síly.“⁶⁶ V tento moment se znovu uplatňuje výše zmíněný Holubův „božský“ obraz.

V závěru, ve kterém Ráb hodnotí osud Holuba po návratu do vlasti, Holuba dokonce označuje za mučedníka, který se stal „skládkou nejrozmanitějších nemocí.“⁶⁷ Ráb Holuba označuje za fantastu, idealistu, člověka vytrvale neúspěšného. V souvislosti rozdávání afrických sbírek Holubem Ráb zmiňuje, že „mnozí ho (Holuba, M. CH.) považovali za dobromyslného blázna, neboť doktor hradil při těchto věnováních i dopravu, aby podarovaný neměl halíře výloh.“⁶⁸ Holub své chování následně vysvětluje v dopisu, který odeslal Rábovi – chtěl splatit dluh svému národu. V dopisu Holub také prvně sám sebe označuje za někoho, kdo hrál „druhý part, skrčen ve stímu badatelů úspěšnějších.“⁶⁹

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo zpracovat beletristický obraz cestovatelů Emila Holuba a Jana Eskymo Welzla ve Valentových dílech. Nejčastějším obrazem Holuba ve Valentově románu *Druhé housle* je obraz hrdiny, kterému jsou mnohdy připisovány i nadlidské rysy. V kontrastu k tomuto pojetí je často Rábem ironizován, anebo je vzápětí vyličen jako obyčejný člověk. V románu se vyskytuje obraz připraveného cestovatele, který úzce souvisí s pojetím Holuba jako hrdiny a obraz významné osobnosti, která je rozebírána obyčejnými lidmi, a kterýžto obraz akcentuje Holubovu omylnost. Předestřená pojetí se tak mohou zúžit na kolísání mezi pojetím Holuba jako autority a pojetím jako obyčejného člověka v závislosti na tom, jak na Holuba pohlíží ostatní postavy románu. Welzlův obraz je podmíněn zejména Valentovým

⁶³ VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. Praha: Svoboda, 1969, s. 138.

⁶⁴ Srov. HOLUB, Emil. *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe*, Praha: J. Otto, 1890, s. 357. Michael Borovička nicméně uvádí, že žádný z českých cestovatelů nezaujal k domorodcům přezíravý postoj. Srov. BOROVIČKA, Michael. *Velké dějiny zemí Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Praha: Litomyšl: Paseka, 2010, s. 545.

⁶⁵ VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. Praha: Svoboda, 1969, s. 306.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 306.

⁶⁷ *Tamtéž*, s. 330.

⁶⁸ *Tamtéž*, s. 329.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 331.

bezprostředním stykem s Welzlem, jehož vyprávění dokázal společně s Golombkem utřídit a zachytit v autentické podobě.

V knize *Druhé housle* jsme nenalezli cestopisné prvky v takové míře, v jaké se vyskytují v knize *Třicet let na zlatém severu*, nicméně i přesto jsme je uvedli v kapitole pojednávající o díle. V cestopisu *Třicet let na zlatém severu* nám prvky cestopisu usnadnily blíže analyzovat charakteristiku dobrodruha, svérázně vyprávějícího mnohdy absurdní příběhy. Welzlův vztah k Severu prochází proměnou, a ačkoliv označuje Sever za oblast svobody, stává se později na Severu uznávanou autoritou.

V dalším výzkumu se lze zaměřit na detailnější srovnání Holuba v dalších literárních dílech, případně obraz obou cestovatelů konfrontovat s dotazníkovým šetřením, které by potvrdilo, zda a v jaké míře jsou v povědomí obyvatelstva stále živá jména obou cestovatelů. Zatím předpokládejme, že v povědomí jsou. Oba cestovatelé, respektive v případě Welzla pouze jeho odkaz, se totiž vyskytují v Divadle Járy Cimrmana, které je, domníváme se, stále velice populární.

Seznam použité literatury

BLAŽEK, Václav, SCHWARZ, Michal. Jakým jazykem hovořili „Eskymáci“ na novosibiřských ostrovech za časů Jana „Eskymo“ Welzla?. In: *Linguistica brunensia*, 2009, roč. 57, č. 1–2, s. 168–181. ISSN 2336-4440.

BOROVÍČKA, Michael. *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Cestovatelství*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-000-2.

CULLER, Jonathan. *Krátký úvod do literární teorie*. 2. vyd. Praha: Host, 2015. ISBN 978-80-7491-233-7.

Edvard Valenta: Sborník příspěvků z konference. Prostějov: Muzeum Prostějovska, 1996. ISBN 80-900-106-7-9.

GIEROWSKI, Piotr. Świat polarnych nieprawości: Jan Welzl wśród Eskimosów. In: *Studia et Documenta Slavica*, 2019, Tom. 8, Nr. 2, s. 7–22. ISSN 2658-1620.

HOLUB, Emil. *Dra. Emila Holuba Druhá cesta po Jižní Africe*, Praha: J. Otto, 1890.

HRABAL, Jiří (ed.). *Fenomén cestopisu v literatuře a umění střední Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4876-3.

LUKÁŠOVÁ, Darina. *Literární dílo Edvarda Valenty: Studie o cestách spisovatele z okruhu Lidových novin ke čtenářům*. Brno, 2016. 185 s. Disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

MIŇOVSKÁ-PICKETOVÁ, Vanda. Popis v uměleckém cestopise – český cestopis 19. století. In: *Česká literatura*, 1998, roč. 46, č. 4, s. 370–405. ISSN 0009-0468.

MORÁVKOVÁ, Svatava (eds.), NOVÁKOVÁ, Anna (eds.). *Čtení o neobyčejných cestách Jana Eskymo Welzla*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. ISBN 80-7185-628-2.

ROZHOŇ, Vladimír. *Čeští cestovatelé a obraz zámoří v české společnosti*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2005. ISBN 80-86493-18-0.

STROHSOVÁ, Eva. Edvard Valenta. In: MERHAUT, Luboš (ed.). *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce 4/II U–Ž. Dodatky A–Ř*. Praha: Academia, 2008, s. 1198–1200. ISBN 978-80-200-1671-3.

ŠÁMAL, Martin. *Emil Holub. Cestovatel, etnograf, sběratel*. Praha: Vyšehrad, 2013. ISBN 978-80-7429-243-9.

VODA, Pavel. Omyly kolem osobnosti i literárního díla Jana Eskymo Welzla. In: *Česká literatura*, 1990, roč. 38, č. 2, s. 158–166. ISSN 0009-0468.

VALENTA, Edvard. *Druhé housle*. 3. vyd. Praha: Svoboda, 1969.

VALENTA, Edvard. *Strýček Eskymák*. 5. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1972.

VALENTA, Edvard, GOLOMBEK, Bedřich. *Trampoty eskymáckého náčelníka v Evropě*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1971.

WELZL, Jan. *Třicet let na zlatém severu*. 5. vyd. Praha: Mladá fronta, 1968.